

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2018.27.42>

Bogumiła BOBIK

<https://orcid.org/0000-0001-7548-858X>

dr, Uniwersytet Śląski w Katowicach

e-mail: bogumilabobik@gmail.com

Profesja pedagoga szkolnego. Metodologiczne podstawy badań diagnostyczno-weryfikacyjnych

Słowa kluczowe: pedagog szkolny, badania diagnostyczno-weryfikacyjne, warunki pracy, zadania pedagoga, formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Wprowadzenie

Początki profesji pedagoga szkolnego datuje się na rok szkolny 1973/1974. Wówczas Ministerstwo Oświaty i Wychowania upoważniło kuratorów okręgów szkolnych do wprowadzenia w formie eksperymentu w kilku szkołach miejskich, liczących ponad 600 uczniów, etatu pedagoga, którego zadaniem miała być „organizacja i koordynacja działalności szkoły w zakresie opieki i pomocy wychowawczej nad dzieckiem oraz podnoszenia poziomu kultury pedagogicznej rodziców”¹. Ten krótki zapis w instrukcji stanowiącej załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty i Wychowania z 1 lutego w sprawie organizacji kształcenia i wychowania w roku szkolnym 1973/1974 stał się podstawą do ustanowienia stanowiska pedagoga szkolnego. Zbiegło się to z ukończeniem prac nad *Raportem o stanie oświaty w PRL* i podjęciem decyzji o reformie systemu oświaty. Powołanie nowego stanowiska wpisywało się w szeroko pojmowaną tradycję pomocy psychologiczno-pedagogicznej w Polsce². Należy zauważyć, że instrukcja wprowadzająca stanowisko pedagoga szkolnego nie precyzowała szczegółowo jego

¹ Zarządzenie MOiW z 1 lutego 1973 r. w sprawie organizacji kształcenia i wychowania w roku szkolnym 1973/1974.

² T. Lewandowska-Kidoń, B. Kalinowska-Witek, *Rola pedagoga szkolnego w systemie pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, Lublin 2016, s. 13–14.

obowiązków, a jedynie wskazywała kierunki działań, do których należały: organizacja i koordynacja działalności szkoły w zakresie opieki i pomocy wychowawczej nad dzieckiem; podnoszenie poziomu kultury pedagogicznej rodziców³. Podobne uchybienie można dostrzec w kolejnym dokumencie regulującym te kwestie, czyli *Zarządzeniu w sprawie nauczyciela pedagoga szkolnego*⁴. Zarządzenie formalnie wprowadziło zawód pedagoga szkolnego, określiło wymagane wykształcenie, wyższe studia magisterskie z zakresu pedagogiki lub inny kierunek studiów, pod warunkiem posiadania trzyletniego stażu zawodowego w szkole lub innej placówce oświatowej⁵. W tym okresie najczęściej pracę pedagoga szkolnego podejmowali nauczyciele wykazujący się doświadczeniem, a przede wszystkim wysokimi efektami w pracy wychowawczej⁶.

Od początku zakładano, że to praktyka szkolna i doświadczenia pierwszych zatrudnionych pedagogów staną się podstawą do sformułowania zakresu ich działań i obowiązków⁷. Oczywiście, podobnie jak obecnie, część dyrektorów wykorzystywała pedagogów do działań związanych z bieżącymi potrzebami szkoły, jak: zastępowanie nieobecnych w szkole nauczycieli, prace pomocnicze czy administracyjne, udział w szkoleniach. Wielu nauczycieli, co również nie zmieniło się do dziś, uznało, że są zwolnieni z obowiązku pracy z uczniem sprawiającym problemy wychowawcze czy mającym trudności szkolne i jego rodzicami. Akty prawne przyjmowane w kolejnych latach (rozporządzenia MEN w z lat: 1982, 1993, 2003, 2010, 2013, 2017) miały na celu precyzyjne ujęcie zadań pedagoga szkolnego, ale ze względu na ich złożoność nie przyniosły zakładanego celu. Po reformie systemu edukacji w 1999 r. przewidziano stanowisko pedagoga na każdym poziomie kształcenia (tzn. w szkołach podstawowych, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych). W praktyce jednak często w szkołach nie powoływano lub likwidowano już utworzone stanowiska pedagogów, argumentując takie decyzje zadaniami tzw. nowego wychowawcy, który miał przejąć jego funkcje⁸.

Obecnie tryb pracy pedagoga szkolnego oraz zakres jego obowiązków reguluje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*⁹. Nadal toczy się dyskusja na

³ B. Dąbek, *Czynniki warunkujące wykonywanie zadań zawodowych przez nauczycieli-pedagogów szkolnych*, Wrocław 1988, s. 6–8.

⁴ *Zarządzeniu w sprawie nauczyciela pedagoga szkolnego*, Dz.Urz. MOiW 1975, nr 2, poz. 112.

⁵ T. Lewandowska-Kidoń, B. Kalinowska-Witek, dz. cyt., s. 14.

⁶ I. Jundziłł, *Pedagog szkolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 533.

⁷ *Wokół roli i zadań pedagoga i psychologa w szkole*, red. J. Szczurkowska, A. Mazur, Kielce 2013.

⁸ M. Dudzikowa, *Aberracja optymistyczna „Szkolnego programu wychowania”*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 7, s. 11.

⁹ *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. z 2017 r., poz. 159.

poziomie Ministerstwa Edukacji Narodowej, władz samorządowych i placówek edukacyjnych nad zadaniami pedagoga i jego rolą w organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w placówkach, zakresem dodatkowych zajęć, jego pozycją w szkole, wymiarem czasu pracy i jego związkiem z liczebnością uczniów w szkołach, kwalifikacjami, wymaganymi kompetencjami i ich strukturą.

Stan badań nad profesją pedagoga szkolnego

Już w pierwszych latach, kiedy powołano profesję pedagoga szkolnego, pojawiło się wśród badaczy zainteresowanie różnymi obszarami jego pracy. Do tychczas przeprowadzone badania można uporządkować następująco:

- badania Wandy Barbary Dąbek przeprowadzone na terenie południowej Polski w latach 1978–1982, dotyczące czynników warunkujących wykonywanie zadań zawodowych pedagoga szkolnego. Objęto nimi 156 pedagogów, 154 dyrektorów szkół, 360 nauczycieli, 2335 uczniów i 853 rodziców¹⁰;
- badania Jolanty Bajurskiej przeprowadzone w 1995r. na terenie Krakowa, Warszawy, terenów wiejskich tych rejonów wśród 185 uczniów klas starszych szkoły podstawowej, 101 rodziców i 82 nauczycieli. Celem badań była ocena działalności pedagoga przez uczniów, nauczycieli i rodziców¹¹;
- badania Grażyny Gajewskiej prowadzone w 2001 r. wśród 316 uczniów, które m.in. wykazały nieznaną osobę pedagoga przez 34% badanych¹²;
- badania Bożeny Matyjas przeprowadzone w latach 1988–2002, dotyczące udziału pedagoga szkolnego w pracy opiekuńczo-wychowawczej szkoły. Objęto nimi 147 uczniów, 19 nauczycieli, 6 pedagogów i 6 dyrektorów szkół¹³;
- badania Hanny Śniatały przeprowadzone 2010 r. wśród 63 uczniów starszych klas szkoły podstawowej. Ich celem były ustalenie oczekiwań uczniów wobec pedagoga szkolnego¹⁴;
- badania Roberta Bieleckiego przeprowadzone w 2012 r. wśród 80 licealistów, których celem było poznanie ich stosunku do pedagoga szkolnego, określenie działań, które badani uważają za najważniejsze¹⁵;

¹⁰ W.B. Dąbek, *Czynniki warunkujące wykonywanie zadań zawodowych przez nauczycieli-pedagogów szkolnych*, Wrocław 1988, s. 22–96.

¹¹ J. Bajurska, *Praca pedagoga szkolnego w świetle badań*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1995, nr 3, s. 22–25.

¹² G. Gajewska, *Opiekuńczo-wychowawcze możliwości szkoły*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 2, s. 32–39.

¹³ B. Matyjas, *Udział pedagoga szkolnego w pracy opiekuńczo-wychowawczej szkoły*, „Opieka-Wychowanie–Terapia” 2002, nr 4, s. 45–48.

¹⁴ H. Śniatała, *Oczekiwanie uczniów wobec pedagoga*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 4, s. 33–36.

¹⁵ R. Bielecki, *Pedagog szkolny: kierunek, oczekiwania, perspektywy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2012, nr 6, s. 21–28.

- badania Teresy Lewandowskiej-Kidoń przeprowadzone 2015 r. wśród 97 kandydatów na nauczycieli, których celem była ocena zasadności zatrudniania pedagogów w szkołach oraz postrzeganiu realizowanych przez nich zadań¹⁶;
- badania Teresy Lewandowskiej-Kidoń i Barbary Kalinowskiej-Witek, dotyczące wizerunku pedagoga szkolnego wśród 121 uczniów klas VI szkoły podstawowej i 219 gimnazjum, ich rodziców i nauczycieli. Badania przeprowadzono w województwie warszawskim i lubelskim¹⁷.

Wnioski z badań:

- W opinii uczniów, nauczycieli i rodziców pedagog jest osobą pożądaną w szkole;
- Jest pośrednikiem w relacjach nauczyciel–uczeń, rodzic–uczeń;
- Z jego pomocy korzysta część uczniów (ok. $\frac{1}{3}$ ogółu uczących się), których sytuacja szkolna czy rodzinna bywa trudna;
- Pedagog musi być obdarzony określonymi cechami osobowymi, wśród których powtarzają się następujące: godny zaufania, obiektywny, empatyczny, życzliwy, otwarty, pomocny, cierpliwy umiejący słuchać, posiadający autorytet.

Metodologiczne podstawy badań własnych

Przedmiotem moich badań była profesja pedagoga szkolnego, jej uwarunkowania prawne, środowiskowe i indywidualne. Przyjęto, że *profesja* to zawód zaufania publicznego, który lokuje pedagoga w całościowej strukturze uwarunkowań obejmujących:

- poziom prawno-administracyjny (jak kierunki polityki oświatowej państwa, wytyczne prawa oświatowego, promowane normy i wartości);
- poziom środowiskowy (środowisko instytucji oświatowej, w której pracuje, środowisko lokalne, środowisko rodzinne uczniów);
- poziom indywidualny (wiedza, umiejętności, cechy indywidualne)¹⁸.

Celem badań było poznanie uwarunkowań pracy i zadań pedagoga szkolnego w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej organizowanej w placówce oświatowej. Kierując się celem badań, za najbardziej odpowiednią uznano procedurę badań diagnostyczno-weryfikacyjnych.

Celem warstwy diagnostycznej było rozeznanie zakresu zadań pedagoga szkolnego oraz wykrycie wskaźników, które determinują realizowany przez niego model pracy. Stawiane pytania dotyczyły *doświadczenia*, a także *obserwacji* związanej z doświadczeniem. W ujęciu słownikowym doświadczenie to

¹⁶ T. Lewandowska-Kidoń, B. Kalinowska-Witek, dz. cyt., s. 50.

¹⁷ Tamże, s. 50–58.

¹⁸ H. Kwiatkowska, *Pedagogika wobec współczesności. Pedeutologia*, Warszawa 2008, s. 167–168.

„świadoma czynność uzyskiwania informacji o jakimś przedmiocie przez jego naoczne ujęcie”. Natomiast „obserwacją nazywamy uważne śledzenie pewnego zjawiska”. Rezultatem tych czynności jest rozległe pole empiryczne będące źródłem danych.

Celem warstwy weryfikacyjnej było stwierdzenie, czy istnieje zależność pomiędzy określonymi czynnikami a przyjętym modelem pracy pedagoga szkolnego. Weryfikacja prowadzi do odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki głównie warunkują realizowany model pracy pedagoga w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Postawiono główny problem badawczy:

Jaką rolę pełni pedagog szkolny w systemie pomocy psychologiczno-pedagogicznej?

Problem główny został uszczegółowiony następującymi pytaniami:

- Jak zmieniały się w polskim systemie oświaty uwarunkowania prawne regulujące zadania i formy pracy pedagoga szkolnego?
 - Jakie czynniki, tj. niezależne od pedagoga (staż pracy, stopień awansu zawodowego, lokalizacja szkoły, typ szkoły, przydział zadań i obowiązków, przepisy prawa oświatowego); częściowo zależne (środowisko lokalne; środowisko szkolne; klienci szkoły – rodzice i uczniowie; kompetencje pedagoga – cechy osobiste i postawy, wiedza, umiejętności oraz obszary tych kompetencji) oraz zależne (identyfikacja z zawodem, aspiracje zawodowe, realizowane zadania, stosowane formy pracy) warunkują realizowany model pracy?
 - Czy i na ile zakres zadań pedagoga szkolnego jest zróżnicowany ze względu na: środowisko pracy (miejskie, wiejskie, lokalne, rodzinne, szkolne), typ placówki (szkoła podstawowa, ponadpodstawowa różnych typów), cele i zadania szkoły oraz organizację w niej pomocy psychologiczno-pedagogicznej?
 - Jakie, zdaniem badanych, praktyczne zadania i formy pracy realizuje pedagog wybierając określony model pracy?
 - Jaki typ osobowości zawodowej reprezentują badani pedagogowie?
 - Jakie praktyczne sposoby działania pedagoga szkolnego prowadzą do pozytywnych rezultatów pracy?
 - Jakie zmiany w profesji pedagoga proponują badani?
- W badaniach wykorzystano dwie metody badawcze:
- Metodę sondażu diagnostycznego. W ramach sondażu zastosowano różne techniki badawcze: kwestionariusz ankiety „Moje codzienne obowiązki zawodowe” w opracowaniu autorskim, Kwestionariusz Kompetencji Interpersonalnych (ICQ-RD) autorstwa D. Buhrmestera, W. Furmana, M.T. Wittenbera i H.T. Reisa i Kwestionariusz Stylów Radzenia Sobie ze Stressem (CISS) N.S. Endlera i J.D.A. Parkera;
 - Metodę szacowania. W badaniu wykorzystano dwie skale przymiotnikowe, w opracowaniu własnym, a mianowicie: skalę „Moje Preferencje Zawodowe” oraz skalę „Obszary Kompetencji Pedagogicznych”.

Populacją docelową badania była grupa zawodowa pedagogów szkolnych, zatrudniona w różnych typach szkół, którą można zdefiniować następująco:

- podmiot: pedagodzy szkolni;
- jednostka próby: wybrane szkoły podstawowe, gimnazja lub szkoły podstawowe z oddziałami gimnazjalnymi, szkoły specjalne, zespoły szkół, licea, technika oraz szkoły branżowe I stopnia;
- zakres przestrzenny: województwo śląskie, opolskie i małopolskie;
- czas i miejsce badań: rok 2018¹⁹.

Organizacja badań

Etap przygotowawczy do badań rozpoczęto w czerwcu 2017 r. W pierwszej fazie realizacji projektu badawczego określono sytuację problemową, wyodrębniono zmienne i wskaźniki. O koncepcji pracy zdecydowały, między innymi, wyniki obserwacji oraz rozmów przeprowadzanych z pedagogami szkolnymi oraz osobiste doświadczenie w wykonywaniu tej profesji. Poprawność podstawowych wersji kwestionariuszy i skal pomiarowych sprawdzona została w badaniu pilotażowym, przeprowadzonym na próbie 57 pedagogów.

Badania zasadnicze przeprowadzono w okresie marzec-czerwiec 2018 r. Ogółem przebadano 212 pedagogów zatrudnionych w szkołach podstawowych (w tym z klasami gimnazjalnymi), szkołach ponadpodstawowych ogólnokształcących i zawodowych (zasadniczych i technikach), zespołach szkół i szkołach specjalnych.

Uzyskany materiał empiryczny poddano analizie statystycznej, zinterpretowano w ujęciu ilościowym i jakościowym.

Wstępne wyniki badań ilościowych

W badaniu udział wzięło 212 pedagogów szkolnych, w tym 198 kobiety i 14 mężczyzn, co wskazuje na dużą feminizację tej profesji. Jeśli chodzi o staż pracy i stopień awansu zawodowego jest to zróżnicowana grupa, co pokazują tabele 1 i 2.

Jak pokazują dane w tabeli 1, najwięcej badanych pracuje w przedziale czasowym powyżej 25 lat, później 11–15 lat, na tym samym poziomie kształtuje się ilość badanych pedagogów o stażu pracy 6–10, 16–20 lat i 20–25 lat. Najmniej badanych pedagogów stanowili pracujący do roku, nieco więcej od 1 do 5 lat. Jak obrazuje tabela 2, przeważająca większość badanych pedagogów uzyskała stopień awansu nauczyciela dyplomowanego (137 osób) lub mianowanego (46 osób), najmniej było kontraktowych (22 osoby) i stażystów (4 osoby).

Wszyscy badani pedagodzy posiadają wykształcenie wyższe magisterskie z przygotowaniem pedagogicznym oraz ukończone studia podyplomowe, kursy doskonalące oraz warsztaty. Dominujące kierunki studiów podyplomowych,

¹⁹ Por. A. Matuszak, Z. Matuszak, *Określenie próby i jej liczności w badaniach pedagogicznych*, „General and Professional Education” 2011, nr 2, s. 33–39.

które ukończyli, to: oligofrenopedagogika, terapia pedagogiczna, logopedia, socjoterapia. Niektórzy badani ukończyli więcej niż jeden kierunek kwalifikacyjny.

Tabela 1. Podział badanych pedagogów ze względu na staż pracy

Staż pracy/przedział czasowy	n	Ranga
do roku	10	5
1–5 lat	25	4
6–10 lat	28	3
11–15 lat	42	2
16–20 lat	28	3
21–25 lat	28	3
Powyżej 25 lat	51	1
Łącznie	212	—

Źródło: badanie własne.

Tabela 2. Podział badanych pedagogów ze względu na stopień awansu zawodowego

Stopień awansu zawodowego	n	Ranga
stażysta	7	4
kontraktowy	22	3
mianowany	46	2
dyplomowany	137	1
Łącznie	212	—

Źródło: badanie własne.

Wśród form doskonalących dominują: diagnoza i terapia uzależnień, zapobieganie agresji i przemocy, komunikacja interpersonalna, mediacja. Większość badanych ukończyła więcej niż jedną formę doskonalenia zawodowego.

Badani pedagogzy pracują w szkołach różnych typów i różnej wielkości, ze zróżnicowaną liczbą uczniów. Najwięcej spośród badanych pedagogów pracuje w szkołach podstawowych lub podstawowych z klasami gimnazjalnymi. Pozostałe typy szkół to szkoły ponadpodstawowe: branżowa I stopnia, technikum, liceum, zespół szkół oraz szkoła specjalna. Wszyscy badani pedagogzy pracują w szkołach położonych w miastach: dużym, powyżej 100 tys. mieszkańców lub małym poniżej 100 tys. ludności.

Jak obrazuje tabela 3, niemal wszyscy badani pedagogzy pracują w dużych szkołach: powyżej 500 uczniów (42 osoby), do 500 uczniów (26 osób), do 300 uczniów (34 osoby). Pozostali badani pedagogzy pracują w szkołach mniejszych, liczących do 200 uczniów (58 osób) i do 100 uczniów (14 osób). Pomimo dużej liczebności uczniów, w większości szkół pracuje 1 pedagog (137 szkół), ale są

też szkoły zatrudniające 2 (65 szkół) lub 3 (10 szkół) pedagogów szkolnych w pełnym lub niepełnym wymiarze czasu pracy.

Tabela 3. Podział badanych pedagogów ze względu na liczbę uczniów w szkole, w której są zatrudnieni

Ilość uczniów	n	Ranga
do 100	14	6
do 200	58	1
do 300	34	4
do 400	38	3
do 500	26	5
powyżej 500	42	2
Łącznie	212	—

Źródło: badanie własne.

Warunki pracy pedagogów

Jak wynika z badań, wszyscy pedagodzy posiadają własny gabinet, choć czasem dzielą go z innymi specjalistami, jak psycholog czy logopeda. Badani pedagodzy ocenili standard gabinetu pedagogicznego jako przeciętny ze względu na braki w wyposażeniu, które obejmują: szafy do przechowywania dokumentów, telefon, pomoce dydaktyczne do zajęć, literaturę fachową, rzadziej komputer, choć kilku pedagogów przynosi do pracy własny laptop lub korzysta z komputera w pokoju nauczycielskim czy sekretariacie szkoły. Pedagogom często brakuje podstawowych środków papierniczych, radzą sobie z tym problemem na różne sposoby: kupując je za własne środki, pozyskując środki finansowe od sponsorów, bądź pisząc projekty profilaktyczne lub edukacyjne.

Obowiązki pedagoga szkolnego

Obowiązki pedagoga szkolnego, na podstawie obowiązujących aktów normatywnych, powinny być wyrażone przez dyrektora szkoły na piśmie w formie przydziału czynności. Większość badanych (150) otrzymało taki przydział na piśmie, pozostali otrzymali go ustnie (37 badanych) lub w formie codziennie zlecanych zadań do wykonania (25 badanych). Przydział czynności jest podstawą realizowanych zadań.

Badani pedagodzy uważają wszystkie zadania określone rozporządzeniem w sprawie zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach²⁰ za bardzo ważne i bardzo często

²⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dziennik Ustaw z 2017 r., poz. 1591.

przez nich wykonywane, o czym świadczy dominujący, maksymalny wybór stopnia ich ważności podczas badań. Jednocześnie okazało się, że także zakres zadań wykonywanych przez pedagogów jest szerszy, niż te wynikające z rozporządzenia. Wszyscy badani pedagodzy bardzo często podejmują dodatkowe działania wykraczające poza te wynikające z pomocy psychologiczno-pedagogicznej, należą do nich: kontrola realizacji przez uczniów obowiązku szkolnego, prowadzenie ewidencji uczniów, analiza frekwencji; kontakt z instytucjami zewnętrznymi; udział w konferencjach, szkoleniach, warsztatach; udział w konferencjach, szkoleniach, warsztatach.

Wśród często wykonywanych wskazali: udział w konferencjach, szkoleniach, warsztatach; wykonywanie sprawozdań, statystyk, ankiet na użytek organu prowadzącego, organu nadzoru pedagogicznego i innych instytucji; inne działania, jak pełnienie funkcji liderów zespołów (wychowawczego, WDN, ds. bezpieczeństwa, ewaluacji wewnętrznej), opracowanie programu wychowawczo-profilaktycznego, opieka nad samorządem uczniowskim, wychowawstwo, dyżury nauczycielskie. Większość badanych uznała, że zadania wykonywane w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej i dodatkowe (realizowane poza nią) wymagają wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii i pedagogiki.

Pedagodzy podczas badania wskazali na czynniki decydujące o doborze zadań. Czynniki w najwyższym stopniu decydującymi o doborze zadań są: wytyczne i wskazania prawa oświatowego, oczekiwania dyrektora placówki i nauczycieli, realizowana w szkole koncepcja pracy, uczniowie i ich potrzeby oraz bieżące potrzeby. Najczęściej wybierane bieżące potrzeby decydujące o realizowanych przez pedagogów zadaniach to: środowisko uczniowskie: konflikty rówieśnicze, agresja wśród dzieci i młodzieży, pomoc uczniom zgłaszającym określone problemy; środowisko szkolne: działania profilaktyczne, nieobecność nauczycieli, pisma przychodzące do szkoły z prośbą o opiniowanie uczniów i ich sytuacji rodzinnej; środowisko rodzinne: interwencje w środowisku, udział w spotkaniach grup roboczych dotyczących rodzin, zespołach interdyscyplinarnych, bieżące rozmowy z rodzicami, kuratorami, asystentami rodziny, pracownikami socjalnymi.

Badani pedagodzy wskazali, że nie wszystkie z przydzielonych zadań udaje im się zrealizować, szczególnie w zakresie pomocy socjalnej, prowadzenia zajęć z uczniami, diagnostyki pedagogicznej. Inne realizują nie w pełni, wśród nich wymienili: zapobieganie agresji, współpracę z rodzicami, zajęcia stałe, prowadzenie dokumentacji.

Wśród przyczyn utrudniających realizację zadań wymienili: brak czasu; nadmiar obowiązków; nadmierną biurokratyzację, która powoduje konieczność opisu zdarzeń, działań, interwencji; opór ze strony współpracowników; brak współdziałania ze strony rodziców, ich negatywne nastawienie do szkoły; złe warunki pracy: niewłaściwe zarządzanie, brak pomocy dydaktyczno-wychowawczych, uboga baza szkoły.

Formy pomocy pedagogicznej stosowane w pracy z uczniami, rodzicami, nauczycielami i wychowawcami

Formy pomocy pedagogicznej określają zapisy prawa oświatowego – ustawa Prawo Oświatowe²¹, ustawa o systemie oświaty²² oraz ich wykładnie, szczególnie rozporządzenie w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Realizowane formy pomocy dotyczą uczniów, ich rodziców oraz nauczycieli i wychowawców. Formy pomocy, wykorzystywane w pracy z uczniami, wymienione przez badanych pedagogów obejmują: porady, interwencje wychowawcze, zajęcia specjalistyczne (realizowane cotygodniowo); zajęcia psychoedukacyjne (realizowane kilka razy w miesiącu); warsztaty profilaktyczne (realizowane kilka razy w roku); ponadto zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze, zajęcia związane z wyborem zawodu i rozwijające uzdolnienia.

Pedagodzy podali także inne, stosowane formy pomocy pedagogicznej, tj.: zajęcia korekcyjno-kompensacyjne oraz specjalistyczne (logopedyczne); realizację projektów; zajęcia sportowe; koordynowanie pracy świetlicy socjoterapeutycznej; akcje edukacyjne, kampanie społeczne, przygotowanie uczniów do konkursów; organizację wyjść i wycieczek dla uczniów.

Kolejną grupą korzystającą z pomocy pedagogicznej są rodzice. Dla rodziców najczęściej, bo w każdym tygodniu pracy, prowadzone są porady i konsultacje. Kilka razy w miesiącu udzielana jest pomoc rodzicom w organizowaniu opieki specjalistycznej nad dzieckiem poprzez ustalanie wizyt w poradni psychologiczno-pedagogicznej i innych poradniach specjalistycznych. Kilka razy w roku podejmowane są działania w środowisku rodzinnym, działania w ramach zespołu interdyscyplinarnego oraz doradztwo życiowe dla rodziców. Pedagodzy wskazali także dodatkowe formy pomocy rodzicom obejmujące: pomoc w poszukiwaniu pracy; pomoc w rozwiązywaniu osobistych problemów, wypełnianiu urzędowych druków; wizyty, wraz z rodzicami i uczniami, u lekarzy specjalistów (np. psychiatry, neurologa); udział w spotkaniach zespołów interdyscyplinarnych dotyczących rodzin.

Ostatnią grupą korzystającą z pomocy pedagogicznej są nauczyciele i wychowawcy. Dla nauczycieli i wychowawców, cotygodniowe wsparcie obejmuje: porady i konsultacje, działania interwencyjne w przypadku negatywnych zachowań uczniów oraz doradztwo w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych z uczniami i współpracy z rodzicami. Kilka razy w miesiącu są organizowane zespoły zadaniowe, udzielana jest pomoc w analizie, interpretacji oraz opracowaniu dokumentacji uczniowskiej. Podejmowane są także dodatkowe formy pomocy dla nauczycieli i wychowawców, do których zaliczono: indywidualne rozmowy; rozwiązywanie konfliktów na linii nauczyciel–uczeń; wizyty w domach uczniów z wychowawcami; zespoły wychowawcze dla uczniów; prowadzenie obserwacji uczniów podczas lekcji.

²¹ Ustawa Prawo Oświatowe, Dziennik Ustaw z 2017 r., poz. 59.

²² Tekst jednolity – Dziennik Ustaw z 2017 r. poz. 2198, 2203 i 2361.

Środowisko lokalne, rodzinne i szkolne jako czynniki determinujące model pracy pedagoga szkolnego

Środowisko lokalne, rodzinne i szkolne stanowią najważniejsze czynniki socjalizacji młodego pokolenia. Nieodłączny i nieuchronny element otoczenia życia dzieci i młodzieży, cały system instytucji służących organizacji życia zbiorowego i kulturowego. Szkoła, a szczególnie pedagog szkolny, planując pracę wychowawczą, musi uwzględniać rodzaj i jakość środowiska wychowawczego, w którym żyją, wzrastają i funkcjonują uczniowie.

Badani pedagogzy znają środowisko lokalne, w którym funkcjonują ich szkoły. Dokonali oceny stopnia nasilenia wskazanych cech, do których zaliczyli: związek środowiska lokalnego z globalnym; akcentowanie w środowisku pozytywnych wartości; warunki ekonomiczne; uznanie polityki prawa za istotny element życia społecznego; personalizację środowiska lokalnego; oraz funkcjonowanie w nim instytucji wspierających rodzinę.

W ich opinii wszystkie wymienione cechy występują na przeciętnym lub wysokim poziomie. Tylko nieliczni pedagogzy wskazali poziom niski. Ma to prawdopodobnie związek z terenem badań – duże i średnie miasta, w których istnieje rozbudowana infrastruktura przemysłowa i socjalna oraz funkcjonują różnego typu placówki wychowania pozaszkolnego (domy kultury, świetlice środowiskowe, osiedlowe). Część pedagogów wskazała jednak na niski poziom takich cech środowiska, jak: uznanie polityki i prawa za istotne elementy życia społecznego, personalizację środowiska lokalnego i warunki ekonomiczne.

Kolejnym środowiskiem determinującym dobór zadań i form pracy pedagoga jest środowisko rodzinne. Środowisko rodzinne uczniów, z którymi pracują badani pedagogzy jest zróżnicowane. Z wypowiedzi pedagogów wynika, że ponad 33% uczniów wychowuje się w rodzinach pełnych, zaś ponad 17% w niepełnych. Ponad 19% rodzin, pedagogzy ocenili jako funkcjonalne. Przejawami funkcjonalności są: zainteresowanie dziećmi, ich rozwojem i sytuacją szkolną oraz otaczanie wsparciem i rozsądną swobodą. Ponad 20% uczniów wychowuje się w rodzinach problemowych. Wśród innych typów rodzin pedagogzy wymienili: nadmiernie wymagające wobec dzieci; rozbite i konfliktowe; zaniedbujące dzieci z powodu pracy lub koncentracji na własnych problemach; zrekonstruowane; dotknięte tzw. eurosieroctwem (rodzice pracujący za granicą).

Pedagogzy uczestniczący w badaniu znają problemy środowiska rodzinnego, wymienione problemy można uporządkować w następujące grupy: nałogi w rodzinie (alkoholizm, rzadziej narkomania, gry hazardowe); niewłaściwe postawy rodzicielskie (nadopiekuńczość, nadmierne wymagania, odrzucenie; niekonsekwencja, zaniedbania); konfliktowe życie rodziców (kłótnie, agresja, przemoc); rozpad rodziny – separacja, rozwód; zły przykład rodziców (przekazywanie negatywnych wartości, wzorów zachowań); bezrobocie; brak czasu dla dziecka.

Podczas planowania zadań i udzielanych form pomocy, pedagodzy muszą uwzględniać środowisko szkolne, szczególnie zakres zadań, które ono realizuje. Pedagodzy wskazali na szereg zadań szkoły jako środowiska wychowawczego, które odgrywają ważną rolę w edukacji uczniów. Wśród bardzo ważnych podali: wiedzę efekty kształcenia, przestrzeganie norm społecznych i wartości wynikających z wewnątrzszkolnej dokumentacji, opiekę nad uczniami i troskę o ich bezpieczeństwo, zadania terapeutyczne, profilaktyczne i środowiskowe.

Do ważnych zaliczyli: aktywizowanie uczniów poprzez rozwijanie samorządności, samodzielności, altruizmu, kreatywności oraz działania innowacyjne i twórcze.

Pedagodzy wskazali problemy wśród uczniów, które są diagnozowane w środowisku szkolnym. Można wśród nich wyodrębnić następujące grupy:

- agresja (słowna: wyzywanie, przeklinanie, dokuczanie oraz fizyczna) i przemoc, w tym przemoc z użyciem telefonów komórkowych i Internetu (cyberprzemoc);
- frekwencja: wagary, ucieczki z lekcji lub/i szkoły, niespełnianie obowiązku szkolnego;
- konflikty: rówieśnicze, klasowe, z nauczycielami;
- nałogi, głównie nikotynizm, ale także środki psychoaktywne, telefonia komórkowa, komputer, Internet, gry;
- niska motywacja do nauki;
- niski poziom kultury lub/i higieny osobistej uczniów;
- demoralizacja.

Cechy indywidualne ważne w profesji pedagoga

Pedagog wykonując swoją profesję musi posiadać określone kompetencje, na które składają się jego wiedza, umiejętności i cechy osobiste²³. Większość badanych pedagogów bardzo dobrze oceniła u siebie: umiejętność uczenia się i doskonalenia własnego warsztatu pracy, umiejętne komunikowanie się, wrażliwość etyczną, empatię, otwartość, refleksyjność, postawy prospołeczne oraz poczucie odpowiedzialności. Dobrze: posiadany poziom wiedzy psychologicznej i pedagogicznej oraz z zakresu metodyki działań pedagogicznych popartą doświadczeniem w jej praktycznym wykorzystaniu.

Badani pedagodzy pozytywne ocenili własną skuteczność oraz poziom identyfikacji z profesją. Większość oceniła swoją skuteczność jako dobrą, rzadziej bardzo dobrą. Prawie wszyscy pedagodzy identyfikują się z profesją pedagoga szkolnego w wysokim lub dobrym stopniu, tylko 3 badanych oceniło poziom identyfikacji jako przeciętny.

²³ D. Urbaniak-Zajac, *W poszukiwaniu teorii działania profesjonalnego pedagogów*, Kraków 2016, s. 71–73.

Podsumowanie

Wstępna analiza statystyczna wyników badań nad profesją pedagoga szkolnego wymaga jeszcze uzupełnienia o analizę jakościową. Pomimo to pozwala na sformułowanie następujących roboczych wniosków:

- pedagog szkolny stanowi ważne ogniwo pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej w placówkach edukacyjnych;
- w szkołach zatrudnia się zwykle jednego pedagoga, ale bywają też placówki z dwoma pedagogami;
- wszyscy badani pedagogzy posiadają wykształcenie wyższe magisterskie z przygotowaniem pedagogicznym, wzbogacone o formy kwalifikacyjne oraz doskonalące ich warsztat pracy;
- większość badanych pedagogów posiada własny gabinet lub dzieli go z innym specjalistą (psychologiem czy logopedą), gorzej jest z jego wyposażeniem; pedagogom brakuje szaf do przechowywania dokumentacji, telefonu, czasem komputera; podobne braki dotyczą środków dydaktycznych i papierniczych;
- pedagogzy wypełniają swoje obowiązki zgodnie z obowiązującymi aktami normatywnymi i przepisami wewnątrzszkolnymi, obejmują one zadania realizowane w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zadania wykonywane poza nią,
- o doborze zadań decydują następujące grupy czynników: środowisko uczniowskie; środowisko szkolne, środowisko rodzinne, środowisko lokalne oraz bieżące potrzeby,
- występują różne utrudnienia w realizacji zadań, do najczęstszych pedagogzy zaliczyli: brak czasu, nadmiar obowiązków, biurokratyzację, opór współpracowników, brak współdziałania ze strony rodziców i złe warunki pracy;
- wszyscy badani pedagogzy realizują formy pomocy pedagogicznej wobec uczniów, rodziców i nauczycieli zgodnie z rozporządzeniem w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach;
- badani pedagogzy oceniają się jako osoby obdarzone odpowiednimi kompetencjami do wykonywania swojej profesji, pozytywnie oceniają skuteczność realizowanych przez siebie zadań i poziom identyfikacji z zawodem.

Bibliografia

- Bajurska J., *Praca pedagoga szkolnego w świetle badań*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze 1995, nr 3.
- Bielecki R., *Pedagog szkolny: kierunek, oczekiwania, perspektywy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2012, nr 6.

- Dąbek W.B., *Czynniki warunkujące wykonywanie zadań zawodowych przez nauczycieli-pedagogów szkolnych*, „Prace Pedagogiczne” 1988, LXI, PWN, Warszawa–Wrocław.
- Dudzikowa M., *Abberacja optymistyczna „Szkolnego programu wychowania”*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 7.
- Gajewska G., *Opiekuńczo- wychowawcze możliwości szkoły*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 2.
- Jundził I., *Pedagog szkolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Wyd. Innowacja, Warszawa 1993.
- Kwiatkowska H., *Pedagogika wobec współczesności. Pedeutologia*, WAiP, Warszawa 2008.
- Lewandowska-Kidoń T., Kalinowska-Witek B., *Rola pedagoga szkolnego w szkolnym systemie pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, Wyd. UMCS, Lublin 2016.
- Matyjas B., *Udział pedagoga szkolnego w pracy opiekuńczo-wychowawczej szkoły*, „Opieka – Wychowanie – Terapia” 2002, nr 4.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
- Szczurkowska J., Mazur A., *Wokół roli i zadań pedagoga i psychologa w szkole*, Wyd. Pedagogiczne ZNP, Kielce 2013.
- Śniatała H., *Oczekiwania uczniów wobec pedagoga*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2010, nr 4.
- Urbaniak-Zajac D., *W poszukiwaniu teorii działania profesjonalnego pedagogów*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.

Akty normatywne:

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dziennik Ustaw z 2017 r., poz. 1591.
- Ustawa Prawo Oświatowe*, Dziennik Ustaw z 2017 r., poz.59.
- Ustawa o systemie oświaty*, t. j. Dziennik Ustaw z 2017 r. poz. 2198, 2203 i 2361.
- Zarządzeniu w sprawie nauczyciela pedagoga szkolnego*, Dz.Urz. MOiW 1975, nr 2, poz. 112.

The profession of a school pedagogue. Methodological basis of diagnostic and verification tests

Summary

The article concerns the methodology of diagnostic and verification tests over the profession of a school pedagogue. In the introduction, it refers to the beginnings of the profession. Then, current studies in this area are cited. The article describes the assumptions of own research, i.e. their subject and purpose, research problems and methods and techniques used in the study. The results of statistical analyzes were structured in the following areas: working conditions, school pedagogue duties, forms of pedagogical help in working with students, parents and teachers, factors determining the work model of the school pedagogue and individual characteristics important in the pedagogue profession. The analyzes described are the basis for formulating conclusions in the final part of the article.

Keywords: school pedagogue, diagnostic testing verification, working conditions, pedagogue's tasks, forms of psychological and pedagogical help.